

Reflektointityökalu varhaiskasvatuksen inklusiivisuuden arviointiin

**EUROOPAN ERITYISOPETUKSEN JA INKLUSIIVISEN
OPETUKSEN KEHITTÄMISKESKUS**

SUOMENKIELINEN TARKENNETTU KÄÄNNÖS
OPETUSHALLITUS 2018

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

Alkuperäinen julkaisu on valmisteltu laajassa eurooppalaisessa yhteistyössä Inclusive Early Childhood Education -kehittämishankkeessa (IECE). Hankkeen toteuttaja toimi European Agency for Special Needs and Inclusive Education.

SISÄLLYS

JOHDANNOKSI	3
OSALLISUUS, OSALLISTUMINEN JA SITOUTUMINEN	4
REFLEKTOINTITYÖKALUN KEHITTÄMINEN	5
KUINKA KÄYTTÄÄ KYSYMYKSIÄ ITSEARVIOINTIIN	5
KYSYMYKSET ITSEARVIOINTIA VARTEN	5
KIRJALLISUUSLUETTELO	22

JOHDANNOKSI

Tämä varhaiskasvatuksen toimintaympäristöjen havainnointia, reflektointia ja itse-arviointia varten kehitetty työkalu kehitettiin osana laajaa Inclusive Early Childhood Education (IECE) -hanketta. Hankkeen toteutti Euroopan erityisopetuksen ja inklusiivisen opetuksen kehittämiskeskus toteutti vuosina 2015–2017. (www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education). Kehittämiskeskus saa rahoituksensa Euroopan unionin jäsenvaltiolta sekä komissiolta.

Kehittämishankkeen tavoitteena oli tunnistaa ja analysoida inklusiivisen, kaikille lapsille yhteisen varhaiskasvatuksen tärkeimpiä ominaisuuksia ja koota niitä kansallisen kehittämisen tueksi. Hankkeessa mukana olevat asiantuntijat kokivat tarpeelliseksi kehittää työkalua, jota kaikki ammattilaiset ja henkilökunta voisivat hyödyntää arvioidessaan oman toimintaympäristönsä inklusiivisuutta sekä sitä, miten se mahdollistaa kaikkien lasten osallisuuden. Työkalun avulla varhaiskasvatuksen henkilöstö voi havainnoida ja arvioida omaa työympäristöä ja asettaa omalle kehittämistyölle tavoitteita. Yhteisenä eurooppalaisena tavoitteena on kehittää varhaiskasvatusta aidosti inklusiiviseksi eli kaikille yhteiseksi varhaiskasvatukseksi.

Valmistuneen työkalun toimivuutta on eurooppalaisen valmistelun lisäksi arvioitu Opetushallituksen järjestämissä koulutustilaisuuksissa. Positiivisen kotimaisen palautteen kannustamana työkalun suomennosta on tarkennettu ja kokonaisuus liitetään osaksi Opetushallituksen tukimateriaaleja.

Työkalu on tarkoitettu vapaasti käytettäväksi ja sitä voidaan paikallisesti edelleen kehittää ja muokata.

Työkalun englanninkielinen versio IECE Environment Self-Reflection Tool löytyy Agencyn verkkosivuilta.

IECE kehittämishankkeessa julkaistiin myös muuta varhaiskasvatuksen kehittämisen kannalta mielenkiintoista materiaalia, jotka ovat vapaasti käytettävissä:

[IECE An Analysis of 32 European Examples.pdf](#)

[IECE Literature Review.pdf](#)

[Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools - Final Summary Report.pdf](#)

Lisätietoja hankkeesta ja reflektointityökalun käytöstä:

Arja-Sisko Holappa, opetusneuvos, Opetushallitus ja
Riitta Viitala, erityispedagogiikan lehtori, Jyväskylän yliopisto.

KAIKILLE YHTEINEN VARHAISKASVATUS: OSALLISUUS, OSALLISTU- MINEN JA SITOUTUMINEN

Kaikki lapset oppivat ja kehittyvät kohdatessaan sosiaalisesti, fyysisesti ja tiedollisesti virikkeellisiä ja haastavia tilanteita varhaiskasvatuksen arjessa ja erilaisissa oppimisympäristössä. Tämä itsearviointityökalu auttaa pohtimaan ja kehittämään toimintaa ja oppimisympäristöjä niin, että kaikkien lasten **osallisuus** olisi mahdollista. Tässä ”osallisuus” tarkoittaa lasten **läsnä olemista** ja **aktiivista, sitoutunutta** toimintaan ja vuorovaikutukseen osallistumista.

”Sitoutuminen” tarkoittaa lapsen kokemusta siitä, että hän on tärkeä osa lapsiryhmää ja hänen osallistumistaan tarvitaan eri toiminnoissa. Se liittyy läheisesti oppimiseen sekä keskinäiseen vuorovaikutukseen lapsen ja sosiaalisen sekä fyysisen ympäristön välillä. Esimerkkejä sitoutumisesta:

- lapset uppoutuvat leikkimään yhdessä ja vaihtelevat vuoroja
- vertaisryhmä keskittyy aktiivisesti laulamaan ja musisoimaan opettajan kanssa
- lapsi valitsee kuvakirjan ja syventyy tutkimaan sitä
- lapset auttavat toisiaan ja henkilökuntaa eri askareissa oma-aloitteisesti.

Tämän itsearviointityökalun tarkoituksena on parantaa kaikille yhteisen varhaiskasvatuksen laatua ja tehostaa kaikkien lasten osallistumisen mahdollisuuksia. Työkalu perustuu **ekosysteemiseen teoriaan**, jossa tunnistetaan lasten kasvuympäristön (mm. perhe ja päiväkotii) lisäksi yhteiskunnan toiminnan (mm. lainsäädäntö ja varhaiskasvatuksen resurssit) vaikutukset lapsiin ja varhaiskasvatuksen toteuttamiseen. Ekosysteemisestä näkökulmasta ammatillaiset ja henkilökunta vaikuttavat merkittävästi lapsen sitoutumiseen, oppimiseen ja kehitykseen. Samanaikaisesti ikätoverit, vanhemmat ja perhe ovat osa lähiekosysteemiä lapsen ympärillä. He, samoin kuin fyysinen ympäristö, vaikuttavat jokaisen lapsen sitoutumiseen, kehitykseen ja oppimiseen.

Esimerkkinä fyysisistä ympäristöistä, jotka edistävät sitoutumista, ovat kaikille lapsille soveltuvat tilat. Tällöin tiloja on muokattu niin, etteivät ne sisällä fyysisiä esteitä vuorovaikutukselle ja esimerkiksi kalusteet ja laitteet soveltuvat kaikille lapsille.

Kaikille yhteisen ja kaikkien lasten osallisuuden mahdollistavan varhaiskasvatusympäristön ominaispiirteisiin kuuluu muun muassa se, että lasten tarvitsemat tukitoimet toteutetaan osana päivittäistä toimintaa. Tämän ansiosta kaikki lapset voivat osallistua aktiivisesti ikätovereiden kanssa säännölliseen toimintaan.

Käytetty ekosysteeminen malli ja sen tieteellinen perusta on kuvattu tarkemmin IECE -hankkeen julkaisussa [Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools - Final Summary Report.pdf](#).

REFLEKTOINTITYÖKALUN KEHITTÄMINEN

Vaikka itsearviointityökalu perustuu laajempaan ekosysteemiseen teoriaan, keskitytään siinä varhaiskasvatuksen välittömään toimintaympäristöön ja asioihin, joita lapset kokevat. Työkalu kiinnittää erityistä huomiota niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat jokaisen lapsen osallistumiseen. Itsearviointityökalu koostuu kahdeksasta kysymys-sarjasta, jotka käsittelevät seuraavia kaikille yhteisen varhaiskasvatuksen osa-alueita:

1. Ilmapiiri
2. Sosiaalinen ympäristö
3. Lapsilähtöisyys
4. Fyysinen ympäristö
5. Välineet ja materiaalit
6. Vuorovaikutus
7. Oppimis- ja opettamisympäristö
8. Perheiden osallisuus.

Itsearviointityökalu oli alun perin suunniteltu havainnointityökaluksi ja sitä käytettiin IECE -hankkeessa eri maissa kansainvälisten asiantuntijoista koostuneiden vierailijaryhmien omaan havainnointiin. Työkalu kehitettiin kolmessa vaiheessa ja sen kehittämiseen on osallistunut 25 eurooppalaista varhaiskasvatuksen asiantuntijaa, sitä on koekäytetty kolmessa yliopistossa ja sen toimivuutta ovat arvioineet muun muassa varhaiskasvatuksen johtajat ja vanhemmat eri maissa. Lisäksi työkalun tarvetta ja käyttökelpoisuutta on arvioitu Suomessa eri asiantuntijatilaisuuksissa vuoden 2018 aikana.

Käytettyään havainnointityökalua vierailujen aikana IECE-projekti-ryhmä tuli siihen tulokseen, että hanketarkoituksiin tuotettu työkalu olisi hyödyllinen itsearvioinnin työkalu myös paikallisessa käytössä.

KUINKA KÄYTTÄÄ KYSYMYKSIÄ ITSEARVIOINTIIN

Itsearviointityökalun kysymykset on suunniteltu siten, että ne antavat kokonaiskuvan toimintaympäristön inklusiivisuudesta. Kysymyksissä keskitytään siihen, miten sekä sosiaalinen että fyysinen toimintaympäristö tukee kaikkien lasten osallisuutta ja oppimista. Työkalua voi käyttää joustavasti toimintaympäristön tarpeiden mukaan. On esimerkiksi mahdollista käydä läpi työkalun kaikki arvioinnin osa-alueet, valita vain osa niistä tai lisätä omia kysymyksiä. Itsearviointityökalusta voivat siten hyötyä eri toimijat: esimerkiksi päiväkotien johtajat ja muu henkilökunta sekä vanhemmat ja lapset. Työkalua voidaan käyttää myös eri ammattiryhmien koulutuksissa tai täydennyskoulutuksissa.

Itsearviointityökalua voidaan käyttää esimerkiksi:

- Antamaan kuva toimintaympäristön inklusiivisuudesta (miten kaikille yhteinen varhaiskasvatus tukee kaikkien lasten kehitystä, oppimista ja osallisuutta);
- Pohjana keskusteluille, joita toimintaympäristöissä käydään kaikille yhteisestä varhaiskasvatuksesta;
- Auttamaan huomaamaan, miten kaikille yhteisen varhaiskasvatuksen laatua voisi parantaa (mitkä ovat tärkeimmät asiat, mitä pitäisi tehdä ensimmäiseksi jne.).

Itsearviointityökalua käytettäessä:

- Pohditaan aluksi itsearvioinnin tarkoitusta:
 - Mihin itsearviointityökalun käytöllä pyritään? Mitä halutaan saada aikaan?
 - Millainen tavoite asetetaan toimintaympäristölle?
 - Ketkä osallistuvat?
- Tutustutaan arviointityökalun osa-alueisiin ja valitaan osa-alueet, joihin halutaan keskittyä.
- Päätetään, miten kysymyksiä käsitellään.
- Luetaan ja pohditaan jokaista kysymystä ja kirjataan niihin liittyvät pohdinnat.
- Kirjataan kommentteja ja esimerkkejä tilanteista tai toiminnoista, jotka havainnollistavat pohdintoja.
- Pohdintojen perusteella tunnistetaan muutokset, jotka ovat tarpeen kaikkien lasten osallisuuden lisäämiseksi toimintaympäristössä.
- Priorisoidaan muutokset – millainen tilanne tulee olemaan, kun tavoitteet on saavutettu?

Kysymykset itsearviointia varten

REFLEKTOINTITYÖKALU VARHAISKASVATUKSEN INKLUSIIVISUUDEN ARVIOIMISEEN

Kysymykset	Vastauksesi
Ryhmän nimi:	
Päivämäärä:	
Mukana arvioimassa (osallistujat):	
Ennen reflektointityökalun käyttöä... Mikä on pohdintamme /reflektointimme tarkoitus?	
Kun olette käyneet läpi valitsemanne kohdat tai kaikki reflektointityökalun kohdat, päättäkää, mitä täytyy muuttaa/kehittää. Asettamamme tavoitteet:	
Sopimamme asiat: 1. 2. 3. Milloin arvioimme tavoitteen/teiden saavuttamista?	

1. ILMAPIIRI

Kysymykset	Vastauksesi
<p>1.1. Tuntevatko kaikki lapset ja heidän perheensä itsensä tervetulleiksi? (Esim. Mistä tiedämme asian olevan näin? Mitä olemme tehneet asian hyväksi?)</p>	
<p>1.2. Mitkä asiat kuvaavat sitä, että toimintaympäristö on lämminhenkinen, mukava ja miellyttävä paikka sekä lapsille että henkilökunnalle?</p>	
<p>1.3. Millä tavoin johtaja ja henkilöstö luo inklusiivista ilmapiiriä ja edistää siihen liittyvää yhteistyötä?</p>	
<p>1.4. Miten huomioimme ympäröivän yhteisön ja lapsiryhmien moninaisuuden? (Mm. kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus, kehityksen ja oppimisen tuen tarpeet, sosioekonomiset erot)</p>	

Jatkuu →

<p>1.5. Miten toimimme, jotta jokainen lapsi tuntee kuuluvansa vertaisryhmään?</p>	
<p>1.6. Pohtikaa kokeeko joku lapsi / jotkut lapset itsensä usein ulkopuoliseksi?</p>	
<p>1.7. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

2. SOSIAALINEN YMPÄRISTÖ

Kysymykset	Vastauksesi
2.1. Olemmeko (koko henkilöstö) vuorovaikutuksessa jokaisen lapsen kanssa? Esim. tervehdimme, kyselemme kuulumisia, puuhailemme yhdessä päivittäin.	
2.2. Miten tuemme kaikkien lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja leikkiä?	
2.3. Miten tuemme kaikkien lasten osallistumista kaikkiin ryhmän toimintoihin?	
2.4. Miten rohkaisemme lapsia kunnioittamaan ja arvostamaan moninaisuutta lapsiryhmässä?	

Jatkuu →

<p>2.5. Miten rohkaisemme lapsia käyttäytymään myönteisesti?</p>	
<p>2.6. Miten ohjaamme lapsia ratkaisemaan konflikteja?</p>	
<p>2.7. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

3. LAPSILÄHTÖISYYS

Kysymykset	Vastauksesi
<p>3.1. Millä tavoin huomioimme lasten mielenkiinnon kohteet toiminnan suunnittelussa? Millä tavoin lapset ovat mukana toiminnan suunnittelussa?</p>	
<p>3.2. Miten huomioimme kaikkien lasten mielipiteet ja vastaamme heidän kysymyksiinsä?</p>	
<p>3.3. Millä tavoin kaikki lapset ovat mukana tekemässä päätöksiä asioista, jotka ovat heille tärkeitä?</p>	
<p>3.4. Pohtikaa ovatko siirtymiset toiminnasta toiseen sujuvia kaikkien lasten näkökulmasta.</p> <p>Esimerkkejä:</p>	

Jatkuu →

<p>3.5. Pohtikaa onko kehityksen ja oppimisen tuki järjestetty lapsilähtöisesti. (tuen riittävyys, muodot, jatkuvuus, jne.)</p>	
<p>3.6. Miten varmistetaan, että henkilökunta saa tukea tarvittaessa? (esim. täydennyskoulutus, konsultaatio, mentorointi)</p>	
<p>3.7. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

4. FYYSINEN OPPIMISYMPÄRISTÖ

Kysymykset	Vastauksesi
4.1. Pohtikaa ovatko kaikki sisä- ja ulkotilat sellaisia, että kaikki lapset voivat käyttää niitä (fyysinen esteettömyys, muunneltavuus)?	
4.2. Miten turvallinen ja lasten terveyttä sekä hyvinvointia edistävä ympäristö on?	
4.3. Ovatko huonekalut ja muut välineet kaikille lapsille sopivia?	
4.4. Miten mahdollistamme kaikkien lasten osallistumisen päiväkodin ulkopuolisiin tapahtumiin (esimerkiksi retket, vierailut, urheilutapahtumat jne.)?	
4.5. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?	

5. VÄLINEET JA MATERIAALIT

Kysymykset	Vastauksesi
<p>5.1. Pohtikaa ovatko lelut ja muut materiaalit mielenkiintoisia, helposti saatavilla ja sellaisia, että ne sitouttavat lapsia toimintaan?</p> <p>Hyviä esimerkkejä:</p>	
<p>5.2. Miten leluja ja materiaaleja käytetään? Innostavatko ne lapsia aloitteellisuuteen, omatoimisuuteen, luovuuteen sekä asioiden tutkimiseen?</p>	
<p>5.3. Miten lapsia ohjataan käyttämään materiaaleja siten, että ne edistävät lasten vuorovaikutusta, ajattelun taitoja, kielellisiä valmiuksia ja tiedollista oppimista? (Vasu 2016)</p>	

Jatkuu →

<p>5.4. Hankimmeko materiaaleja lasten tuen tarpeet huomioiden? Muokkaammeko materiaaleja tarvittaessa siten, että ne edistävät kaikkien lasten leikkiä ja oppimista? Hyviä esimerkkejä:</p>	
<p>5.5. Pohtikaa näkykö kulttuurinen moninaisuus riittävästi leluissa ja materiaaleissa?</p>	
<p>5.6. Miten rohkaisemme lapsia leikkimään ja jakamaan materiaaleja kavereiden kanssa? Hyviä esimerkkejä:</p>	
<p>5.7. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

6. VUOROVAIKUTUS

Kysymykset	Vastauksesi
<p>6.1. Miten oppimis- ympäristö tukee kaikkien lasten mahdol- lisuutta olla vuorovaiku- tuksessa ja harjoitella kieltä?</p>	
<p>6.2. Missä määrin toiminnassa painottuu lasten kielellisten taitojen ja päättelykyvyn kehittäminen?</p>	
<p>6.3. Saavatko kaikki lapset keskustella ideoistaan, tunteistaan ja huolistaan muiden lasten kanssa?</p> <p>Hyviä esimerkkejä:</p>	
<p>6.4. Miten tuemme eri kieliä puhuvien lasten ilmaisua niin, että sekä lapset että henkilökunta ymmärtävät heitä?</p>	

Jatkuu →

<p>6.5. Miten käytämme esteettömän viestinnän menetelmiä (esim. kuvat, graafiset merkit, tukiviittomat, viittomakieli, pistekirjoitus ja teknologia) helpottamaan kaikkien lasten vuorovaikutusta?</p> <p>Hyviä esimerkkejä:</p>	
<p>6.6. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

7. OPPIMIS- JA OPETTAMISYMPÄRISTÖ

Kysymykset	Vastauksesi
7.1. Miten varmistamme, että kaikki lapset voivat osallistua yhteisiin oppimistilanteisiin?	
7.2. Asetammeko lapsikohtaiset tavoitteet niin, että jokaisella lapsella on mahdollisuus oppia ja kehittyä mahdollisimman paljon?	
7.3. Miten kiitämme ja kannustamme kaikkia lapsia yrittämisestä, etenemisestä tai onnistumisesta?	
7.4. Miten hyödynnämme moninaisuutta ja lasten yksilöllisiä vahvuuksia ja voimavaroja toiminnassa?	

Jatkuu →

<p>7.5. Miten havainnoimme ja dokumentoimme lasten sitoutumista, oppimista ja tuen tarpeita?</p>	
<p>7.6. Millaisia mahdollisuuksia henkilökunnallamme on kehittää jatkuvasti inklusiiviseen varhaiskasvatukseen liittyvää ammatillista osaamistaan?</p>	
<p>7.7. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

8. PERHEIDEN OSALLISUUS

Kysymykset	Vastauksesi
<p>8.1. Mistä tiedämme, että vanhemmat tuntevat olevansa tervetulleita? Kannustammeko heitä osallistumaan toimintaan?</p>	
<p>8.2. Miten edistämme luottamuksellisia suhteita perheiden kanssa? Tuntevatko lapsiryhmän vanhemmat toisensa?</p>	
<p>8.3. Miten informoimme vanhempia päivittäisistä toiminnoista?</p>	
<p>8.4. Miten vanhemmat ovat mukana päätöksenteossa koskien lastensa oppimista, kehitystä ja tuen tarpeita?</p>	

Jatkuu →

<p>8.5. Miten vanhemmat ovat mukana toiminnan suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa?</p>	
<p>8.6. Mitä haluamme muuttaa? Millä aikataululla teemme muutokset?</p>	

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Farran, D.C. ja Bilbrey, C., 2004. *Narrative Record [Narratiivinen talliointi]*. Julkaisematon väline saatavilla D.C. Farran, Peabody Research Institute, Vanderbilt University, Nashville, Tennessee
- Granlund, M. ja Olsson, C., 1998. 'Your experience of interaction with the child' [Kokemuksesi vuorovaikutuksesta lapsen kanssa], teoksessa M. Granlund and C. Olsson (toim.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Granlund, M. ja Olsson, C., 1998. 'Other children's interaction with the child' [Toisten lasten vuorovaikutus lapsen kanssa], teoksessa M. Granlund ja C. Olsson (toim.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Harms, T., Clifford, R.M. ja Cryer, D., 1998. *Early Childhood Environment Rating Scale [Varhaiskasvatuksen ympäristön arvosteluasteikko]*. New York: Teachers College Press
- King, G., Rigby, P., Batorowicz, B., McMain-Klein, M., Petrenchik, T., Thompson, L. ja Gibson, M., 2014. 'Development of a direct observation Measure of Environmental Qualities of Activity Settings' [Toimintaympäristön ympäristövaikutusten suoran havaintomittarin kehittäminen] *Developmental Medicine & Child Neurology*, 56 (8), 763–769
- McWilliam, R. A., 1991. *Children's Engagement Questionnaire [Lasten osallistumista koskeva kyselylomake]*. Chapel Hill, North Carolina: Frank Porter Graham Child Development Center, University of North Carolina at Chapel Hill
- Pianta, R. C., 2015. *Classroom Assessment Scoring System® (CLASS) [Luokkahuoneen arvioinnin pisteytysjärjestelmä (CLASS)]*. Charlottesville, Virginia: Center for Advanced Study of Teaching and Learning. curry.virginia.edu/about/directory/robert-c.-pianta/measures (Käytetty viimeksi huhtikuussa 2017)
- Soukakou, E.P., 2012. 'Measuring Quality in Inclusive Preschool Classrooms: Development and Validation of the Inclusive Classroom Profile (ICP)' [Laadun mittaaminen osallistavissa esikoululuokissa: Osallistavan luokan ominaispiirteiden kehittäminen ja arvioiminen (ICP)] *Early Childhood Research Quarterly*, 27 (3), 478–488
- Sylva, K., Siraj-Blatchford, I. ja Taggart, B., 2010. *ECERS-E: The Early Childhood Environment Rating Scale Curricular Extension to ECERS-R [ECERS-E: Varhaislapsuuden ympäristön arvosteluasteikko, laajennettu versio edellisestä uudistetusta versiosta ECERS-R]*. Stoke-on-Trent: Trentham Books